

Božićević i Marulić: primjer humanističkog pjesničkog dopisivanja

Neven Jovanović (neven.jovanovic@ffzg.hr)

Radionica u okviru latinističkog kolegija Darka Novakovića na doktorskom studiju kroatistike; A301, subota, 29. ožujka 2008, 9:30–11:00.

Tekstovi preuzeti iz izdanja: Marko Marulić, *Latinski stihovi*, priredili i preveli Bratislav Lučin i Darko Novaković, Split: Književni krug, 2005, s. 226–235, 336–345.

[1.] Marku Maruliću koji boravi u Nečujmu¹

Marule preslavni, diko, prvače Nečujma, zdravo,
Ti kom je vječiti Kralj najveća ljubav i skrb!
Tvoji mnogobrojni spisi potpomažu silno nam vjeru,
Svetomu pismu bi njih trebalo dodati sve.
Tvoja je slava golema i tolik si požnjeo uspjeh 5
Da ti i Muza kroz stih mora iskazati čast.
Možda bi volio, Marko, za braću, za drugove znati,
Kako su? Majčinu riječ čuti i pobožni sud?
Je li odjeknuo teško u jadnome rodnom ti gradu,
Prijateljima bol nanio odlazak tvoj? 10
Rizničar Barbaro, koji zaslužuje drukčije ime,
Živo te gleda u snu, stalno te spominje svud;
Ako za tvoje pismo od nekoga dočuje, pita:
»Pamti li mene još? Pozdravlja Marul me moj?«
Kad se osvjedoči sam da i njemu je upućen pozdrav, 15
Lice mu obuzme grč, suzni ga izbrazda trag.
Alviz i Marin, oba i fini i čestiti ljudi,

¹ [1.] 1509-1511. Božićevićeva poslanica na koju je Marulić odgovorio sa Šolte (163) 11 *Rizničar Barbaro, koji zaslužuje drukčije ime*: (usp. 163,86); Božićević hoće reći da Barbaro nipošto nije barbar 17 *Alviz i Marin*: (usp. 163,83-84) 21 *Nikola Petraka*: (usp. 163,85) 25 *A Jerolim kad pjesmu o Svetoj je dobio Djevi*: (77); prepjev Petrarkine kancone *Vergine bella* (189) 53 *Romulov rod*: Rimljani

Lišeni društva tvog tuguju ko da je kraj,
Žarkom molitvom mole od dragoga Boga da mogu
S tobom podijeliti sve, bio to život il smrt. 20
Nikola Petraka više ne kleči ko nekoć uz oltar
Otkada nisi tu: stalno ti zaziva spas,
Tiho se za tebe moli, bez prestanka o tebi priča,
Danju, kad padne noć, premda ti ne vidi lik.
A Jerolim, kad pjesmu o Svetoj je dobio Djevi, 25
Posvud Ti, Marule, s njom čudesno pronosi glas,
Uglazbljenu je pjeva, pred ljudima kuje u zvijezde,
Privija k sebi na grud, vječne zahvalnosti pun.
Tvoja su braća dobro i premila majka ti živi
– Ako je život kad njen od nje daleko je sin! 30
Domovina, međutim, uz glasne uzdahe jeca,
Čupa si kose, uz krik razdire lice i grud.
Jedan si jedini ti još nedavno kod nas u Splitu
Svima kazivao put, bio nam uzor i čast.
S naglim je odlaskom tvojim i čestitost otišla svaka, 35
Svako poštenje i stid, vjera i zadana riječ.
Živimo bez tebe ovdje u tuzi i žalosti; sad su
Naša još strašnija zla, tvoj nas dokrajčuje bijeg.
Živi smo – no ako hoćeš upoznati bolje nam život,
Marko, najdraži moj, sada me pažljivo čuj: 40
Izvan zidina kreni – odasvud tek turske grozote,
Klanje i krvavi plijen, kuknjava, oganj i bijeg.
Seljak dojuri blijed, bez kapi krvi u licu,
Javlja za okršaj ljut, koga su odveli sve.
Stražar visoko s kule u strahu na uzbunu zvoni, 45
Više: »Opasnost! Trk, brzo se sklanjajte svi!«
Svatko na oružje zove, sprema se, oružje zveči,

Oružje uzima mlad, trči do oružja star.
»Unutar zidina mir pohvaliti treba jer«, kažeš,
 »Njime se izvanjsko zlo često ublažiti zna.« 50
Eh, da barem je mir! No unutra, proklet i surov,
 Divlja još gori rat, novi ga razgara bijes,
Kakav Romulov rod u povijesti vidio nije,
 Kakav nijedan još nije doživio vijek.
Sin se diže na oca, na majku nasrće kćerka, 55
 Protiv tasta se svog bezdušni okreće zet,
Brat od vlastita brata ni ne traži podršku više,
 Drugu ne pomaže drug, unuku mrzak je djed.
Bratić od bratića strepi, na sestru navaljuje sestra,
 Kao kad maćeha zla bjesni na pastorka svog. 60
Ako iskrsne svađa, natezanje neko, galama,
 Neki lopovluk, spor, psovke uz luđački bijes,
Odmah se gomila sjati, i to u povećem broju,
 Pita: »O čemu je riječ?« – Rodbina sređuje stvar!
Ljubav je nestala. Što nam pred nesrećom utjehu pruža? 65
 Oružje razbija grad, oružje razbija dom.
Ti, međutim, s vedrinom u blaženom uživaš miru,
 Sjajnijem nego je sjaj ružin što ima ga cvijet.
Čist od poroka čekaš na nagradu vječnog života,
 Bezбриžno gledaš kroz smijeh našega vremena kraj. 70
Nepotresivom vjerom na kušnje odgovaraš svijeta,
 Trudiš se, Marko, da Krist zuvijek ostane tvoj.
Daj mu se, prijatelju, za nesretnog Franu pomoli,
 Neka ti uzvрати Bog, vječno nek dobro ti da!

163. Odgovor Marka Marulića, koji boravi u Nečujmu, Frani Božićeviću²

Tvoje me pozdravno pismo veseljem proželo, Frane,

Dokaz mi dalo da tvoj ostajem prijatelj drag.

Iz njeg sam doznao kako zbog mojeg odlaska pate

Ljudi s kojima svoj svaki sam dijelio tren.

Još se i više žaloste jer stalno gledaju gdje se

5

Otimlje ratni plijen, odvođe čovjek i skot.

Kušat ću reći kako od duševne boli se brani,

Koji je najbolji lijek jednom i drugomu zlu.

Sad sam na otoku, znaš, od kojega tek je desetak

Milja udaljen grad čiji stanovnik si Ti.

10

Ako su prijatelji zaželjeli mojeg se društva,

Ako ih privlači prost, seljački životni red,

Manje od sedam sati uz dobra vesla im treba

Da bi mogli na moj ovdašnji kročiti prag.

² **163** 1509-1511. Marulićev odgovor na Božićevićevu poslanicu ([1]). Prema nedvosmislenoj Božićevićevoj tvrdnji, Marulić se na Šoltu povukao »gotovo kao šezdesetogodišnjak«, dakle nešto prije 1510. (*Vita c.* III). Prema nekim tumačenjima tu bi dataciju valjalo pomaknuti desetak godina unatrag, no teško je vjerovati da bi se Marulić u jeku Tursko-mletačkoga rata (1499-1503) odlučio na odlazak iz rodnoga grada **9 na otoku**: Šolti **22 Antonijev stol**: trijumvir Marko Antonije (83-30. pr. Kr.) bio je na zlu glasu zbog neumjerenosti u jelu i piću (usp. i *Jud.* 5,141-144) **23 Lukule**: Lucije Licinije Lukul, rimski vojskovođa i državnik iz I. st. pr. Kr., često je priređivao raskošne gozbe **25 Seran**: Gaj Atilije Regul, konzul 257. pr. Kr., koji je navodno dobio nadimak po tome što su ga glasnici s viješću o izboru zatekli na polju kako sije (lat. *serere*) **28 stari Kurije**: Manije Anije Kurije Dentat, rimski vojskovođa s početka III. st. pr. Kr., s prezirom je odbio pokušaj Samnićana da ga potkupe, odgovorivši kako više voli svoje glineno posuđe od njihova srebra i zlata **45-46 Alkinoj... Uliksa**: feački kralj Alkinoj ljubavno je ugostio Odiseja, koji je u blizini njegova otoka doživio brodolom **48 Molorh... Herkula**: stari pastir Molorh srdačno je primio Herkula, a junak je zauzvrat ubio nemejskoga lava koji je harao okolicom (usp. **65,5**) **60 Krezom... Ir... Irom... Krez**: za Kreza usp. **99,6**; Ir je prosjak iz *Odiseje* **83 Marinu**: vjerojatno Marinu Kutejevu (usp. **83**); *Jerolimu*: zacijelo je riječ o Jerolimu Papaliću (usp. **77**) **84 Alvizu**: vjerojatno Alviz Papalić, kojega Božićević spominje kao bliska Marulićeva prijatelja **85 Nikoli**: Marulićev prijatelj Nikola Petraka, kako se može zaključiti iz Božićevićeve poslanice (usp. [1,21]) **86 Barbaru**: mletački patricij Hermolao Barbaro, splitski gradski blagajnik i kaštelan

- Bit ću sretan da dođu, izmijenit ću poljupce s njima, 15
 Obraza sljubiti dva, pasti u zagrljaj čvrst.
- Tad ćemo ispod stabla sjenovite masline leći,
 Dok nam do uha blag dopire valova šum,
Razgovor ugodan vesti, predavati slatkoj se priči,
 Dok nam se pripremi stol, nešto da zabavi zub. 20
- Kad nas pozovu na jelo, neće se pred nama naći
 Gozba kakvih je niz proždoro Antônijev stol,
Bogme ni, Lukule, pladnji iz tvoje kuhinje niti
 Praseće vime il s njim kopun i više no tust,
Nego ručak za koji s veseljem časni bi Seran 25
 Sjeo, utažio glad jednom kad ostavi plug,
Kakav bi pojeo rado, uz prezir za samnitsko zlato,
 Stari Kurije, taj hrabri i čestiti muž.
- S pravom se, vjerujem, kaže da već i od priloga samog
 Možeš postati sit, vodom ugasiti žeđ; 30
To je za pohvalu svaku, a krajnjom sramotom se drži
 Kad si proždrljiv stvor, vlastitom želucu rob.
- Ipak, predragi moji, za objed će dovoljno svega
 Naš vam pružiti vrt: blitvu, slanetak i kelj,
Bit će i riba koje u obližnjoj vali se love: 35
 Salpa, sipa i pas, menula, brancin i sarg.
- Neće uzmanjkati čaša, ni u njima crnoga vina,
 Bit će i s vodom vrč jaku da razrijedi kap.
Na kraju, kao desert, poslužit ću domaće voće,
 Smokvu, il komu je drag kruške i jabuke griz. 40
- Prijateljima, dakle, ukoliko zbilja ih muči
 Briga i htjeli bi sad vidjeti kako sam ja,
Reci nek slobodno dođu – pa dovde se putuje lako;
 Ako sam u srcu tvom, doći ćeš, Frane, i sâm!

- Manje je bio sretan Alkinoj, vješt u vrtlarstvu, 45
Kad je na njegov dvor Uliksa dovela kob,
Manje srdačan Molorh kad silni je došao Herkul
Kao nenajavljen gost njemu u pastirski dom:
Ja ću vas čekati sam, na licu će sreća mi sjati,
Spremno ću cijeli vam svoj odmah prepustiti stan. 50
Hoću da najbliži moji u sreći uživaju koju
Meni je pružio Bog, sa mnom da podijele sve.
Ako međutim je riječ o utjesi, Frane, za boli
Ratna što nose ih zla, ovo je savjet ti moj:
Ne daj da zlo te slomi, u sreći se ne uzoholi, 55
To je najbolji stav, jedini ispravni put.
Ništa na kugli zemaljskoj ni trajno nije ni čvrsto,
Hitrog kotača krug nosi i odnosi sve.
Prosjak je začas bogataš, bogataš začas je prosjak:
Krezom će postati Ir, Irom će postati Krez. 60
Tko se dičio žezlom, u ropstvu se ubrzo guši:
Maloprijašniji rob dići se žezlom ko kralj.
Ukratko, svugdje u svemu svjedoci smo golemih mijena,
Ista, hirovita kob donosi uspon i pad.
Zato nek naš se duh i molitve uprave tamo 65
Vječna dobrota gdje svoj stalni je pronašla dom,
K mjestu gdje kršćane vjerne nemjerljiva prožima radost,
Radost takva da njoj nikada ne prijete kraj.
Ničeg se strašnog ne boje i ne plaše nikakve tuge
Jer su zavrijedili čast gledati Gospoda svog. 70
On poručuje da je na blistavu nebu nam kuća,
Nipošto tu gdje smo sad, dolje na prljavu tlu.
Zato, tko god se žalosti zbog nekoga zemnog gubitka,
Nije u pravu jer tu nije mu istinski dom.

Tu oplakivati treba tek grijeha opake duše, 75
Da bi iskrena bol smirila Gospodov gnjev;
Tu nas na kajanje zove, da možemo uzići tamo,
Tamo gdje nikakav jad ne kvvari blaženi čas,
Tamo gdje radost je spasa, spokojnost, gdje vječni je život,
Gdje je bez noći dan, gdje je bez prijepora mir. 80
Eto, toliko! A sad, prijateljskom bi našem krugu
Muza rado za kraj pozdrav uputila svoj:
Marinu, ozbiljnom stvoru, Jerolimu, slavnom sviraču,
Alvizu, koji baš sve ratarske poslove zna,
Nikoli veseljaku, no ipak, na prvome mjestu, 85
Neka pozdravni glas dospije Barbaru mom.
Premda i književna slava i bolje ga resi podrijetlo,
Ipak je pjesmotvor naš uvijek pročitati sklon.

[2.] Marku Maruliću, u povodu smrti njegova brata Valerija³

Marule, slavom života i samom si Sokratu ravan,
Nesavitljiv ko hrast, nepokolebljivo čvrst,
Uzore kreposti, diko, lučonošo našega doba,
Rodnom si gradu svom, Marule, život i spas!
Pravom si krenuo stazom do mjesta gdje stoluje Gospod, 5
Zoveš i druge da taj sami izaberu put.

³ [2.] 1520. Božićevićeva sućutna elegija na kojoj mu je Marulić zahvalio (164) 1 *Sokratu ravan*: Platonov učitelj Sokrat (469-399. pr. Kr.) simbol je mudrosti i duhovne postojanosti 61 *podigne srednjak*: riječ je o izrazito opscenoj gesti; teško je vjerovati da je Božićević u ovakvu kontekstu spominje s punom sviješću o njezinu značenju

Razmatraš do u tančine što Gospodnji nalozi traže,
Potom, što spoznaš sam, želiš da nauče svi.
Ohola kraljica Sudba pod tvojim nogama leži,
Strašne joj ruke čvrst sapinje okova splet. 10
Znaš što znači smrt, božanski razumiješ usud,
Nebeski zakon svet, čovjekov prolazni vijek,
Kako je smrtnika rod propadljiv, nestalan, jadan,
Kao kad sahne cvijet otrgnut s proplanka svog.
Znaš da u tili čas veselje zamjenjuje tuga, 15
Brz kao ptičji let svaki nam izmiče tren.
Priznajem, težak je to gubitak i preteška muka
Kad ti od najbližih kog odjednom ugrabi smrt.
Reći ćeš: »Brat mi je bio!« Nad kobi najdražeg brata,
Jao, plačem i sam, cijeli ću plakati vijek! 20
Njegovo bilo je ime jamstvo poštenja i riječi,
Dokaz da nikakva čast ne kvvari čestiti glas.
Slavnoj vrlini je bio bez dvojbe privržen silno,
Hrabar kad bukne rat, hrabriji kada je mir.
Njegov je resila lik dostojanstvena neka milina, 25
Čestitost, blistav um, doličnost, razumna riječ.
Živio je za druge, za zavičaj, drugove bliske,
Svaku pomoći sklon, bio neznanač il znan.
Bio je učen i časno obnašao visoke službe,
S njegovih usana sam slatki je tekao med. 30
On ti je pružao mir da se baviš književnim poslom,
Kad si se brinuo, on lijek bi ti nudio blag.
Dok je živio, ti si iznosio plodove Muza,
Njihov pohađao gaj, bio im redovan gost.
Ali, zašto to pričam, produbljujem duboku ranu, 35
I na neusahli plač plač ti izazivam nov,

Dodajem vodu u more, u šumu lisnatu lišće,
Ribe u morski val, zvijezde na nebeski svod?
Živ je, još uvijek nije napustio obličje smrtno,
Živ ti je premili brat, draži no život ti sam. 40

Kad mu je odurna Smrt nad tijelom razjapila grozne
Ralje, navalila na nj krikom što sleđuje krv:
»Njega, izgleda«, vikne, »ne ranjavam, naprotiv, još mu
Uslugu činim, zar ne? Ugriz ga ne plaši moj!
Tko se ne boji ovakve silovite sudbinske mijene, 45
Takav bi mogao stvor moju oboriti vlast!«
Njoj je Valêrije mirno i potpuno pribrano, a da
Nije dizao glas, ovu prozborio riječ:
»Gora od medvjedice pobješnjele ti si za one
Koji su život svoj proveli čineći grijeh; 50
Koje izopačen duh u gvozdenom kavezu drži,
Neprestance će njih novi potresati strah.
Ali, komu je gore, visoko k zvjezdonosnom nebu,
Okrenut pogled i duh, upravljen ljubavni žar,
Koje bezmjerna čast u beskrajnom vremenu čeka, 55
Da bi uz golem sjaj vječni uživali dar,
Oni su, prestrašna Smrti, dopustit ćeš, sredili račun
S tobom i nemaju dug, nisu zavrijedili smrt.
Tko se klonio grijeha, taj ne strepi pred smrću:
Čestit kad proživiš vijek, već si nadvladao smrt!«60
Još je govorio kadli podrugljivo podigne srednjak,
Prezrevši božičin slijep, osvetoljubivi bijes.
Hajde, nemoj se više prepuštati preteškoj boli,
Marko! Obuzdaj svoj, Marule, pobožni plač!
To što se nimalo brat pred smrću strašio nije, 65
Nek ti je siguran znak da je polučio spas!

164. Odgovor Marka Marulića⁴

Frane, bratova smrt u silnu me bacila tugu,
Nisam suspregnuti svoj nikako mogao plač.
On mi je najdraži bio, od svega miliji što sam
Ikada volio – sve meni je značio on!
Nije Kastora svog toliko ljubio Poluks, 5
Nije toliko drag bio Eurijalu Niz.
S njim sam u društvu često provodio ugodne sate,
Nikad i ničim mi on nije pričinio bol.
Bio je sposoban i da u gradu obnaša časti
I da revno na svoj pazi obiteljski krov; 10
Njegovim marom je naša u obilju rađala zemlja
I svakovrsni plod hambar je punio naš:
Jedva smo spremali vino što s prisojne padine ili
S polja u naš bi dom slao vinorodni trs.
To mi je pružalo spokoj i dokono slobodno vrijeme 15
Pa se Muzama moj mogao baviti duh.
Sad kad više ga nema, spokojstvo je smijenila briga,
Dokolicu i mir mučan odagnao trud.
Družice moje, Kamene, daleko su pobjegle sada,
Pegaškog vrela kap više mi ne taži žeđ. 20
Zgrbljen pod teretom muka, za koje ne znam ni broja,
Već sam htio da smrt životnu skрати mi nit.

⁴ **164** 1520. Marulićev odgovor na Božićevićevu poslanicu ([2]). Marulićev mladi brat Valerije umro je 8.VIII.1520. **5** *Kastora... Poluks:* (usp. **86,1**) **6** *Eurijalu... Niz:* Eurijal i Niz mladi su Trojanci koji su s Enejom dospjeli u Italiju i zajedno poginuli u borbi protiv Rutulaca **19** *Kamene:* (usp. **88,3**) **20** *Pegaškog vrela kap:* (usp. **38**)

No kad ovih sam dana poslānicu dobio tvoju,

Bio je golem mi to melem za tugu i jad.

Otro sam suze i tuzi naredio neka se gubi,

Štujući nalog tvoj i dobronamjernu riječ.

25

Bozi ti platili stoga na tom velikodušnom daru,

Sretniju dali ti kob nego što imam je ja!